

„Americké vládě je v současné době dáváno za vinu hlavně zosnování útoků na Světové obchodní centrum (WTC), proto aby USA měly záminku k útoku proti Afghánistánu a Iráku a mohli tak ovládnout zdejší zásoby ropy. Oficiální verzi vyšetřovací komise věří podle dva roky starého průzkumu deníku The New York Times jen 16% procent Američanů. Ostatní si myslí, že vláda něco zatajila. Třetina je dokonce přesvědčena, že vláda při útocích sama asistovala. Průzkum společnosti Ipsos-Reid ze září 2006 zase zjistil, že 22 procent Kanadánů věří, že za útoky stojí americká vláda.“ (tisková zpráva)

KYVADLO KONSPIRACE (CONSPIRACY PENDULUM) konspirační teorie, otázky, fakta, názory – kritické myšlení

Vítejte, drazí studenti!

Využijme pozitivní aspekty konspiračních teorií k výuce kritického myšlení. Fakta a logika (Occamova britva a Saganův drak) vytváří prostor pro otevřenou diskusi o důsledcích konspiračních teorií pro společnost i jednotlivce.

„Blázen se pozná na první pohled. Je to hlupák co nezná žádné figle. Hlupák se snaží svou tezi dokázat, logiku má sice pochybenou, ale má ji. Blázen se naopak nestará, aby vůbec nějakou měl, postupuje s pomocí zkratů. Pro něho zkrátka všechno dokazuje všechno. Má svou fixní ideu a všechno, nač přijde, se mu hodí k tomu, aby mu ji potvrdilo. Blázen se pozná podle toho, že nebere na vědomí nutnost důkazu a že je neustále ochoten všude nacházet zdroj osvětlení. A bude vám to možná připadat divné, ale dříve či později se vytasí s templáři.“ „Každý?“ „Najdou se i blázni bez templářů, ale blázni s templáři jsou nejzákeřnější. Nejsou hned k poznání, zdá se, že mluví docela normálně, a pak najednou...“ (U. Ecco-Foucaultovo kyvadlo)

VÁLKA PROTI KONSPIRAČNÍM TEORIÍM?

Nemá smysl. Historie velkých zákazů je svědectvím o marnosti zákazu zboží a služeb, po kterých existuje silná poptávka. Ukázkovým příkladem je americká alkoholová prohibice. Studie M. Thorntona z roku 1991 shrnuje dopady prohibice:

Ačkoli spotřeba alkoholu na počátku prohibice klesla, v dalších letech se opět zvýšila. Konzumace alkoholu se stala nebezpečnější, byla doprovázena vysokou mírou zločinu, který se navíc stal „organizovaným“, soudní a vězeňský systém byl napjatý až k prasknutí a korupce veřejných činitelů byla všudypřítomná. Nedošlo k žádnému měřitelnému zvýšení produktivity ani ke snížení absencí v práci. Prohibice odstranila významný zdroj daňových příjmů a výrazně zvýšila vládní výdaje.

Válka proti drogám má podobné výsledky. Podle analýzy Cato Institute z roku 2017 jsou důsledky 50 let drogové prohibice následující:

Počet úmrtí na předávkování se zvýšil z jednoho na 100 tisíc v roce 1971 na 12 na 100 tisíc v roce 2008. Zvýšila se síla drog a spotřeba se přesunula od měkkých drog k tvrdým drogám. Objevily se nové syntetické drogy, jako je crack a fentanyl, které mají zničující dopad na uživatele. Vymáhání opatření spojených s válkou proti drogám stojí daňové poplatníky 50 miliard dolarů ročně; původní rozpočet schválený v roce 1972 na protidrogovou politiku počítal s rozpočtem jedné miliardy dolarů na tříletý program. Padesát let trvající válka dala vzniknout nelítostným mexickým drogovým kartelům a násilné reakci vlády – mexická drogová válka si od roku 2006 vyžádala odhadem 300 000 životů. Mezi další důsledky patří militarizace policie, rozsáhlá korupce, zvýšený útlak menšin a zahraniční vojenské intervence.

Obchod s drogami je také hlavním zdrojem nelegálních finančních prostředků podobně, jako byl nelegální alkohol hlavním zdrojem těchto aktivit v době alkoholové prohibice.

TEORIE O KONSPIRACI

Mezi kritickými hlasy vůči konspiracím se objevují názory, že jejich teorie nenabízejí žádné praktické řešení ani obecné strategie, jak naložit s danými problémy, na které se snaží poukázat. Jejich cíl je tedy pouze informovat společnost, bez další přidané hodnoty, která by byla obsažena v nástinu řešení. John Molyneux uvádí, že slabým místem konspiračních teorií, které srážejí jejich věrohodnost, je taková skutečnost, že až příliš často operují s negativními pojmy jako je rasismus - například šíření nebezpečných virů v Africe či antisemitismus - kritika sionistů či rodiny Rothschildů. Svou roli v kritice odborné veřejnosti hraje také aspekt vyvrátitelnosti tezí konspiračních teorií. Ty bývají svou podstatou konstruovány tak, že se zaměřují na věci tajné a jsou tak ve své podstatě nevyvrátitelné a zároveň je ani není možné potvrdit. Negativně se ke konspiračním teoriím stavěl i Popper. Trval na tom, že ačkoliv se některé konspirační teorie prokázaly pravdivé. Především náhody a práce abstraktních sil, nežli důsledkem koordinované snahy spiklenců. Konspirační teorie jsou podle něj vyjádřením pohledu, že, jakékoliv události, které se odehrají v dané společnosti, včetně událostí, které lidé vnímají coby negativní, jako jsou války, nezaměstnanost či chudoba, jsou výsledkem přímého zásahu některých jedinců či mocných skupin". Popper tak odmítá tento obraz historické kauzality a odůvodňuje ho tím, že konspirační teorie nemohou být pravdivé, protože by to jinak znamenalo připustit tvrzení, že všechny události, včetně těch, u kterých je na první pohled patrné, že nejsou ničím novým dílem, jsou důsledkem organizované a plánované činnosti jedinců, kteří se zajímají o jejich výsledek."

VĚDA FUNGUJE

David Grimes se ve své studii rozhodl otestovat konspirační teorii za pomoci statistiky a matematiky. Vycházel z premisy, že při spiknutí je základním aspektem jejich utajení mlčenlivost, kterou musí zachovat všechny osoby do něj zasvěcené. Cílem práce bylo zjištěno, zda je možné, aby spiknutí zůstalo utajeno, respektive jak dlouho by trvalo, než se informace o něm zůstanou na veřejnosti. Grimes tak schopnost udržet spiknutí v tajnosti rozepsal jako matematickou rovnici, do které zahrnul řadu faktorů. Příkladá počet osob, které jsou obeznámeni s daným spiknutím, dále pravděpodobnost, že bude spiknutí odhaleno i průběžné vymírání spiklenců. Tuto rovnici testoval na základě několika konspiračních teorií, mezi kterými bylo např. spiknutí NASA týkající se přistání Apolla na Měsíci nebo teorie podle, které jsou klimatické změny poplašnou zprávou. Ve svých výsledcích došel k zjištění, že teorie o přistání na měsíci zaměstnávala v NASA v době vrcholných příprav na 411 tisíce osob a konspirace s klimatickými změnami by musela být známa 405 tisícům osob. Po aplikaci matematických rovnic na tyto teorie Grimesovi vyšly, že vymyšlené přistání na Měsíci by se mělo provalit po třech letech a osmi měsících. Spiknutí týkající se klimatických změn po 26 letech a 8 měsících, pokud by zahrnovalo pouze vědecké pracovníky, pokud všechny zainteresované osoby, tak po třech letech a osmi měsících. Pokud by mělo spiknutí zůstat utajeno alespoň 10 let, nemělo by o něm podle Grimese vědět více než tisíc osob. Autor následně uvádí, že konspirační teorie, které pracují s velkými a globálními spiknutím, mají hlavní nedostatek v tom, že o jejich existenci ví příliš mnoho lidí, než aby mohli zůstat delší dobu utajené. U velkého počtu zasvěcených lidí totiž už nehrozí jen skutečnost, že by mohlo být spiknutí prozrazeno kvůli svědomí či vnitřní motivaci spiklenců, ale záměr udržet ho v tajnosti už je konfrontován i se statistikou.

Tak, jako se vedou spory mezi příznivci a odpůrci konspirací, tak obdobný boj probíhá na i na akademické úrovni obce. A to např. tehdy, když se americký fyzik a profesor Steven E. Jones, který se proslavil svým dlouhodobým výzkumem mionové katalýzy, rozhodl použít své odborné znalosti, aby osvětlil destrukci Světového obchodního centra. V rámci této snahy vydal v roce 2005 studie: Proč vlastně došlo ke zřícení

budov WTC?, kde autor uvedl, že událost 11. září 2007 jsou důsledkem řízené a předem naplánované detonace. Vydání této práce v rámci periodika *Journal of studies* vyvolalo na akademické a vědecké půdě značnou nevoli a negativní odezvu. V jejím rámci bylo zahájeno šetření ze strany Americké asociace vysokoškolských profesorů a Nadace individuálních práv ve vzdělávání. V návaznosti na tyto události musel profesor Jones na žádost webového administrátora odstranit svou studii z univerzitních webových stránek a následně byl odvolán z funkce na své domovské univerzitě Brigham Young.

Objektem kritiky se konspirační teorie stávají také kvůli názorovým střetům uvnitř skupiny jejich přívrženců. Na jedné straně jsou zde osoby, které se snaží zpochybnit oficiální výklad hypotézami, které jsou vytvořeny systematickou a přesvědčivou prací. Aniž by si chtěli nárokovat alespoň nějaké uznání veřejnosti za svůj přínos. Především v oblasti událostí 11. září 2001 se objevily některé přesvědčivé, argumenty podložené teorie (viz studie Stevena Jonese). Na druhé straně jsou zde ale skupiny konspiračních teoretiků, které přicházejí s natolik fantaskními a bizarními teoriemi, např. že do budov Světového obchodního centra žádná skutečná letadla nenarazila, ale že se jednalo pouze o holografické projekce, nebo že tyto budovy byly zničeny mimozemskou technikou. Tím podkopávají a devalvují práci první jmenované skupiny, která je poté v očích veřejnosti vnímána jako jeden celek s druhou jmenovanou skupinou. Stejně tak, jako se tato dichotomie objevuje v individuálních percepcích přístupů ke konspiracím, tak se projevuje i v přístupu k jejich etickému hodnocení. Na základě této subjektivní vnímat se tak mohou konspirační teorie a viry v konspiraci jevit jako žádoucí společenské jev, nebo jako něco, co s sebou negativní důsledky a je tak pro společnost nežádoucí.

POZITIVNÍ ASPEKTY KONSPIRAČNÍCH TEORIÍ

V této oblasti také existují dva přístupy, na základě kterých je možná tvorba a šíření konspiračních teorií vnímat coby něco "správného"(etického) či něco, nesprávného' (neetického). Někteří teoretici jsou přesvědčeni, že převažují pozitivní aspekty a konspirační teorie jsou pro společnost žádoucím fenoménem. Na podporu tohoto přístupu je možné shromáždit vícero argumentů a existují aspekty, které mohou být vysloveny ve prospěch konspiračních teorií. Podle nich mohou konspirační teorie představovat výzvu ke zlepšení společenských vysvětlení, rozšířenost konspiračních teorií pomáhá udržovat otevřenost ve společnosti a konspirační teorie poskytují svým zastáncům informace, kterými mohou vyvrátit dezinformace pocházející z oficiálních zdrojů. Vlády mají tendenci být nesdílné ohledně informací, které by pro ně mohli být nepříjemné, ale jejichž znalost je pro veřejnost žádoucí. Shromažďování informací konspiračními teoretiky může zabránit tajnostem a upozornit úřady a instituce, že pokud budou zatajovat informace, mohou být odhaleni. Konspirační teorie jsou v konečném důsledku prospěšné, neb odhalují anomálie v konvenčních vysvětleních a požadují větší transparentnost vlády a úřadů. To dokládá prokázaná pravost některých teorií. Například konspirační teorie, že se americké ministerstvo obrany snaží podporovat teroristické útoky a poté z nich obvinít kubánskou vládu. Konspirační teorie tak poskytují informace, kterými lze vyvrátit dezinformace z oficiálních zdrojů a dospět k závěrům, které se mohou konfrontovat s konvenčními vysvětleními společenských událostí.

Metody konspiračních teorií se tak staly jedním z nástrojů investigativní žurnalistiky.

Dokazuje to selhání tradičních forem médií, která nejsou schopna pokrýt tyto oblasti zájmu. Investigativní žurnalistika a konspirační teorie tak (podle optimistů) přispívají k ochraně svobody myšlení a svobody projevu. Je chápána jako kulturní praxe snažící se v narativní formě zmapovat trajektorii a účinky moci.

Za jedno z pozitiv můžeme pokládat vliv konspiračního uvažování na kritické myšlení. Konspirační teorie stojící mimo hlavní myšlenkový proud, nabízejí prostor k alternativním výkladům událostí a situací, které oficiální autority a média odmítají jako absurdní a nesmyslná. Lze se domnívat, že taková alternativa

podporuje možnost rozvoje kritického myšlení. Snaha odhalit skrytou podstatu, otevírá možnost pohlédnout na oficiální verze událostí s kritickou úvahou o jejich pravdivosti a legitimnosti. Konspirační teorie tak pomáhají, aby člověk nepodlehл prvnímu dojmu a naléhavosti sdělení, dokázal zaujmout odstup a kriticky reflektovat jeho legitimnost. Na tomto základě je možné považovat konspirační teorie za začátek sociálního hnutí, jež se snaží prosadit pozitivní změnu ve společnosti.

NEGATIVNÍ ASPEKTY KONSPIRAČNÍCH TEORIÍ

Jiné názory na přínos konspirační teorií a konspiračního uvažování jsou méně optimistické. Názory poukazující na skutečnost, že konspirační teoretizování podkopává důvěru v demokratické zřízení a politické instituce. Jeho implikace může být morálně zpochybnitelná, vzhledem k blízkosti negativně orientovaných témat, jako populismus nebo antisemitismus. Mezi negativní dopady je možné zařadit úmysl, s jakými jsou použity. Především v politice vidíme, že konspirační teorie nejsou vytvořeny, aby odhalily utajenou skutečnost, ale aby zaútočily na nepřátelenou stranu. Použití termínu „konspirační teorie“ na nějaký výrok, může představovat clonu, kterou se brání obvinění před oprávněným podezřením. Např.

Chomsky se domnívá, že by nebylo překvapivé, kdyby vládní establishment přizívoval víru v konspirace, aby tak odklonil pozornost od naléhavějších problémů. Konspirační teorie by tak byly dílem záměrné lži, dezinformace, která je předkládána lidem. Konspirační teorie mají žádoucí i škodlivé důsledky, v závislosti na čase a místě, kde se objevují. Záleží na individuální percepci a postojích, s nimiž k nim jedinec přistupuje. Jejich vnímání odráží konkrétní individuální názorové postoje jedince, který může vidět v konspiracích něco nežádoucího a podvrtného, i něco pozitivního pro společnost žádoucího.

Například teorie o negativních účincích očkování, může mít nejednoznačné důsledky. Pro jedince, který vykazuje zvýšenou míru nedůvěry, může být impulsem, aby se vyhýbal očkování, ze strachu z nežádoucích následků. Ale pro jedince, který vykazuje důvěru v oficiální prohlášení vědců a lékařů, může tato teorie představovat skutečnost, že s očkovacími vakcínami je vše v pořádku. Teorie na něj může působit natolik bizarně, až pro něj bude dokladem, že s očkovacími vakcínami je vše v pořádku. Dopomůže u něj vytvořit přesvědčení, že pokud v neprospěch očkování hovoří jen tato zvláštní teorie a nic, co by bylo více relevantní, není pravděpodobné, že by očkování představovalo problém.

DŮSLEDKY KONSPIRAČNÍCH TEORIÍ

Jak je z výše uvedeného patrné, je obtížné vyjádřit, jaký je skutečný nebo alespoň potenciální přínos konspiračního teoretizování coby společenského fenoménu. Je tedy možné vyzvednout pozitivní aspekty konspiračních teorií, a to třeba na příkladu snahy udržet společnost otevřenou a transparentní. Konspirační teorie mohou představovat způsob boje proti utajenému nakládání s informacemi. Je ale také nutné brát zřetel i na negativní aspekty konspiračních teorií. Zde je možné poukázat například na podkopávání důvěry v politické zřízení a snahu zdiskreditovat oficiální zřízení. Existuje i názor, že konspirační teoretizování může být zdrojem nejen mylných, ale i škodlivých přesvědčení o původu společenských událostí. Nepřímé důkazy a domněnky mohou vést k nepravdivým obviněním, mohou se podílet na šíření neopodstatněné skepse a pomáhat vytvářet kulturu nedůvěry ve společnosti. Avšak tento stav může být způsoben už zakořeněnou nedůvěrou v politické zřízení. Nedůvěra ve státní systém by nebyla důsledkem konspiračních teorií, ale primárním motivem pro jejich vznik a popularitu. Konspirační teorie by tak byly reflexí existující společenské nedůvěry a skepticismu.

Tichá pošta pro vlastní důležitost

Myslím, že všechny ty teorie spiknutí si lidé vytvořili proto, aby se cítili jistější. Je to sice často jistota založená na chybných předpokladech, ale pro psychiku plní svůj účel. Ta chce, nebo dokonce musí, být opřena o jistoty. Pak se cítíme dobře: My jsme ti, kdo vědí. Někdy jsme ve vysvětleních unáhlení: Chceme mít náskok oproti druhým - my chceme vědět dříve. Líbí se nám poté poučovat druhé, objasňovat. Je to přece slastná pozice - poučujících. Obávám se, že o pravdu nebo o relevanci k faktům velice často nejde," myslí si psycholog z Masarykovy univerzity v Brně Zbyněk Vybíral.

Podle publicisty Martina Petráska, nejsou prakticky nic jiného než obdoba tiché pošty: Když jsme si jako děti hráli na tichou poštu, divili jsme se, jak krásně zdeformované informace se dostaly na druhý konec třídy. A nyní si jen uvědomte, že ve světě internetu jsou možnosti šíření podobných zpráv omezené snad jen velikostí zeměkoule a naivitou jejího obyvatelstva. Takže na začátku vlastně vůbec nemusí stát nějaký šílenec nebo konspirační skupina. Ta se deformovaných zpráv jen chytla, využívá je ke svému prospěchu. Na začátku mohl být třeba i dobrý úmysl někoho, kdo nedokáže pracovat s informací a rozpoznat to, co je pravdivé a co je prostě lež a nesmysl."

ZÁVĚR

Negativní aspekty konspiračních teorií nevyřeší válka, ale soustavná a profesionální výchovná práce. Využijme pozitivní aspekty konspiračních teorií k výuce kritického myšlení nejen konspiračních teoretiků. Fakta a logika (Occamova břitva a Saganův drak) vytváří prostor pro otevřenou diskusi o důsledcích konspiračních teorií pro společnost i jednotlivce.

